

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЇХ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Стаття присвячена питанням міграцій та їх державному регулюванню. Питання є актуальним, оскільки кордони України стають дедалі більш відкритими. Також багато проблем виникає при регулюванні трудових міграцій українців за кордоном. Необхідною є розробка заходів щодо державного регулювання міграцій.

Ключові слова: міграція, державне регулювання міграцій.

Assoc. prof. T.M. Stepura – European University

Migration and State Regulations of it in globalization world

The paper is dedicated to the job and state regulation questions. That's urgent question. The reason is in Ukrainian borders, that today are more opened than early. Also there are many problems with (work) regulation of the Ukrainians across a border. this are not effectively today.

Keywords: migration, state regulations of migration.

За умов формування міжнародного ринку праці міграція стає усе буденнішим явищем у житті кожного пересічного громадянина. Глобалізація впливає на соціально-економічне середовище кожної країни більшою чи меншою мірою через фінансові ринки, посилення транснаціональних корпорацій. Поступово втрачається контроль над рухом капіталів, держави гублять свої можливості у здатності оподатковувати весь обсяг капіталів. Таким чином страждають певні соціальні стандарти. Однак інакше здійснюється рух ресурсів праці. Його легше відстежити, зрегулювати з боку урядів.

Питання міграції є достатньо вивченим у теоретико-методологічному розтині. Поряд, змінюються детермінанти розвитку міграційних процесів, причини та наслідки руху працівників. На потребу дня є вивчення питань регулювання міграції, соціального захисту громадян, впливу ринкових умов на рух ресурсів праці, наслідки входження у світовий соціально-економічний, інформаційний простір.

Метою цієї статті є дослідження стану міграцій та розробка пропозицій щодо удосконалення їх державного регулювання.

Нині міграційні процеси набули широкого резонансу. Питання щодо них вже кілька років поспіль розглядають законодавчі органи, наукові заклади. Не втратила актуальності доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини "Стан дотримання та захисту прав громадян України за кордоном", що зазначена у Постанові ВРУ від 3 квітня 2003 року №714-IV, також Постанова НАН України "Міграція населення України: стан, наміри, причини" від 10 квітня 2002 року №87. За результатами парламентських слухань прийнято Постанову ВРУ щодо стану та проблем правового і соціального статусу сучасної української трудової міграції від 25 червня 2005 року №2682-IV. У квітні 2005 р. підписано Угоду про співробітництво між Адміністрацією Державної прикордонної служби України і Міжнародною організацією з міграції. Усе зазначене ще раз підтверджує актуальність проблем міграції.

Міграція робочої сили відбувається цілком логічно. Людина прагне радше отримувати за свою працю більшу оплату. Тому трудові потоки прямують у ті країни, де вищий економічний ріст, середній або високий рівень доходів. Вибір детермінується у кінцевому результаті різницею між рівнями доходів країни-постачальника та країни-реципієнта. Стійке зростання у поєднанні з підвищенням попиту на робочу силу спостерігається у країнах, які віднайшли оптимальне співвідношення між відкритістю та замкненістю внутрішніх ринків. Уряди, орієнтовані на централізоване планування, замкненість економіки, не змогли досягти стійкого рівня винагороди працівників.

Долучення до глобалізаційних процесів, безперечно, позитивне явище. Водночас, при входженні у світовий простір країни опиняються у різке нерівних умовах. Держави набувають швидших темпів економічного розвитку, однак втрачають у рівнях соціальних показників. Так, для Польщі, що вступила до Європейського Союзу у 2004 р., прогнозувалося зростання рівня безробіття, однак прогноз не виправдався. Поряд з тим, не відбулось і покращення ситуації, яке могло б бути спричинене ростом інвестицій і розвитком економіки, – рівень безробіття так і залишився близько 19 % [5].

У будь-якому випадку, кожне домогосподарство приймає рішення щодо можливої трудової міграції самостійно. Вирішальним чинником є економічний зиск. Разом з тим, напрямок міграції, як постійної, так і тимчасової, визначається не в останню чергу й рівнем соціальної захищеності особи чи сім'ї у країні-реципієнті. Таким чином формуються найбільш типові чи масові потоки міграції. За експертними оцінками, за кордоном зараз працює близько 3 -3,5 млн. громадян України. Більшість українських громадян працюють у країнах СНД, зокрема Російській Федерації та країнах Східної та Західної Європи. Таким чином, основними країнами-реципієнтами українських працівників останнім часом є Росія, Польща, Чехія, Італія, Португалія, Німеччина, Словаччина, Греція, Іспанія.

За даними Мінпраці України, здебільшого трудові мігранти України – високоосвічені та висококваліфіковані фахівці (80 % мають повну вищу або базову вищу освіту). Вони працюють переважно в таких галузях, як транспорт, будівництво, торгівля, переробна промисловість. Щодо віку, то це найбільш працездатна частина трудового потенціалу України: 60 % працюючих-мігрантів віком від 20 до 44 років; 70 % трудових мігрантів – чоловіки [5].

Рух трудових ресурсів можна оцінювати з багатьох поглядів.

Зазвичай, міграція є результатом дії ринкових механізмів, що прагнуть до переливу ресурсів на користь ринкової рівноваги. З такого погляду міграція є вигідною для обох сторін, хоча відіграє не таку важливу роль у взаємодії між бідними і багатими країнами, як торгівля та рух капіталів. Вплив міграційних рухів значною мірою діє на розвиток країн у частині зміни перебігу демографічних процесів. Висококваліфіковані працівники, мігруючи, сприяють поширенню високих технологій, долучаються до створення світового ринку професійних знань та навичок.

Міграції специфічним чином впливають на формування ринку праці. Необхідність управління ринком праці, особливо у територіальному розтині,

вимагає постійного пошуку теоретичних, методичних і організаційних підходів щодо вирішення проблем міграційних рухів.

Рух міграційних потоків як реакція на різницю у доходах та рівні життя країн діє подібно до ринкових важелів. У регіонах з надлишковою пропозицією міграція покликана зменшувати напругу шляхом обмеження обсягів пропозиції робочої сили на ринку праці. Відповідно у працедефіцитних регіонах відбувається приплив робочої сили з інших територій. Разом з тим, такий перебіг процесів чітко простежується при аналізі ринку праці у межах однієї країни, де умови найму, правове поле, соціально-економічні стандарти приблизно однакові.

За умов зміни країни, яка виступає у ролі наймача, вплив на ринки праці може бути різноманітним. Зважаючи на певну відмінність ринків праці зарубіжних країн від українського (незначні обсяги або відсутність прихованого безробіття, інші трудові норми, більша гнучкість ринку праці), еміграція зменшує тиск на ринок праці України, однак дещо підвищує напруженість на ринку праці країни-реципієнта. Зменшується рівень оплати праці мешканців країни, ще більше підвищується гнучкість ринку праці, оскільки іммігранти готові працювати за меншу оплату і неповний робочий час, поєднуючи кілька місць праці.

Разом з тим, специфічним чином проявляється дія міграції у розтині сегментів ринку праці. Характерною рисою української еміграції (зворотної та незворотної) є виїзд або некваліфікованої робочої сили, або висококваліфікованої на грані з елітарними прошарками науковців, культурних діячів тощо. Перший контингент найбільш явно впливає на гнучкість ринку праці. Другий – створює ринкову конкуренцію, дещо знижує ринкову ціну робочої сили у даному сегменті.

Виїзд за кордон з метою заробітків спричиняє надходження коштів у країну-батьківщину заробітчанина. Так, за експертними оцінками [8], за 2006 р. українці надіслали своїм родинам з-за кордону 56 547,32 тис. дол., а заробляють щомісяця близько 400 млн. дол.

Таким чином, певний рівень міграцій є вигідним для обох країн з багатьох поглядів. Однак необмежена трудова міграція, особливо некваліфікованої робочої сили, є непродуктивною. Більшість мігрантів прагне домогтися у багатшій країні не тільки певного рівня заробітку, а й вищих стандартів соціального забезпечення. Ця обставина за умов значних обсягів імміграції у державу спричиняє певні соціальні зсуви. У таких випадках значної ваги набуває регулювання міграцій, оскільки мігранти, що використовують соціальне забезпечення у країні-реципієнті, зазвичай не відраховують податків у бюджет. Наслідки такого становища відчутні за умови масової нелегальної міграції. Для утримання розмірів соціальних стандартів на стабільному рівні необхідний масовий перерозподіл соціальних благ, що потребує додаткових коштів. В іншому випадку страждатимуть автентичні громадяни країни. Запобіжним заходом може слугувати обмеження обсягів міграції до масштабів дефіциту трудових ресурсів країни-реципієнта.

Багато країн унаслідок свого розташування витримують значний тиск на кордони. Для прикладу, США має велику протяжність кордонів з Мекси-

кою, яка значно відрізняється за рівнем життя. Україна стала нині транзитною державою між Азією і Східною та Центральною Європою.

Зазначена вище можлива економічна неефективність для масових некваліфікованих трудових міграцій та певна культурна неспівставність соціумів свідчить на користь необхідності регулювання міграцій як на рівні держави, так і, здебільшого, на рівні конструктивної міждержавної співпраці.

Є кілька напрямів державного регулювання міграції:

1. Захист національних інтересів та національної безпеки від нелегальної імміграції.
2. Соціальний захист громадян країни за кордоном.
3. Регулювання міграції у контексті оптимізації внутрішнього та зовнішнього ринків.

У провадженні державної політики у сфері імміграцій необхідно віднайти баланс між захистом національної безпеки України та повною реалізацією права громадян на свободу пересування. Грань між наведеним дуже тонка. Переважна більшість країн справедливо віддає перевагу національним інтересам. Практично неможливо встановити такі правила перетину кордону, які б відфільтровували небажаних мігрантів. Важливим є і питання відкритості кордонів в Європу. У випадку недостатньої "прозорості" Україна опиняється перед загрозою нагромадження біженців та нелегальних мігрантів. Із введенням Польщею, яка, як і Україна, є транзитною державою на шляху до Західної Європи, візового режиму в'їзду, виникла загроза різкого зростання нелегальних міграцій. Польща, обираючи за пріоритет національну безпеку, утруднює вирішення питання нелегальної міграції для України.

За даними ООН [10], за кількістю іммігрантів Україна нині перебуває на четвертому місці у світі після США, Росії і Німеччини: їх чисельність становить 6,7 млн., що становить 3,6 % загального потоку мігрантів у світі. На думку експертів, у найближчому майбутньому приплив трудових мігрантів, у тому числі – нелегальних, в Україну може істотно зрости. Цьому, зокрема, сприятиме запровадження більш жорсткого регулювання міграції на теренах СНД (насамперед, посилення боротьби з незаконною міграцією в Росії, запровадження в цій країні квот на працю мігрантів у роздрібній торгівлі).

Згідно зі статистикою нелегальної міграції, оприлюдненої Держприкордонслужбою України, загальна чисельність виявлених українськими прикордонниками із січня по жовтень 2006 р. нелегальних мігрантів на 40 % перевищує показник аналогічного періоду за 2005 р. За той самий період за незаконне перетинання держкордону прикордонники затримали 3647 нелегальних мігрантів. За неофіційними даними, через територію України щорічно проходить до 500 тис. нелегальних мігрантів. Більше всього нелегальних мігрантів затримано у Київській і Закарпатській областях, а також у м. Києві.

В Україні нагромаджуються іммігранти з країн Південно-Східної Азії, Близького й Середнього Сходу, Африки, а також громадяни країн СНД, які використовують територію країни для транзиту у країни ЄС – їх загальна чисельність становить від 100 до 150 тис. Разом з тим, в останні два роки серед нелегалів різко зросла частка уродженців країн СНД – найбільше Молдови й

Грузії, а також російських громадян із Чечні. У 2006 р. серед нелегалів налічувалось 9745 громадян Молдови (2005 р. – 3427), 2604 – Узбекистану (1958), 2346 – Вірменії (2179), 2130 – Азербайджану (2057), 1255 – Таджикистану (608), 1235 – Грузії (1123), 1118 – Росії (1452). Чимало серед нелегалів громадян південно-східних азійських країн: 741 громадянин Індії (685), 726 – Китаю (1191), 712 – Туреччини (552), 522 – Пакистану (399), 262 – Бангладеш (225), 195 – В'єтнаму (448), 186 – Палестини (118). Останнім часом з'являються нелегальні мігранти навіть із регіону Карибського басейну.

З огляду на загострення проблеми біженців в Україну Верховна Рада прийняла низку нормативно-правових актів, спрямованих на вдосконалення законодавства у сфері міграції (Закон України "Про імміграцію" №2491-III від 7 червня 2001 року, Закон України "Про біженців" від 21 червня 2001 року, Закон України "Про приєднання України до конвенції ООН про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців" від 10 січня 2002 року, Указ Президента України "Про державний комітет України у справах національностей та міграції" від 3 вересня 2001 року, Постанова КМУ "Про затвердження Програми регулювання міграційних процесів на 2003-2005 роки" №1296 від 20 серпня 2003 року та ін.). Тому легальна міграція нині є достатньо врегульованою в Україні. Однак проблеми виникають у площині нелегального потрапляння біженців у державу. Для найбідніших країн Африки та Азії, що потерпають від злиднів, голоду та безробіття, а також регіонів-територій воєнних дій, Україна є достатньо благополучною країною. Разом з тим, останнім часом різко зросла кількість спроб використання транскордонних каналів нелегальної міграції для торгівлі людьми, контрабанди наркотиків та зброї. На сьогодні функції щодо регулювання міграції розпорошені між різними відомствами, тому немає чіткості та єдності у провадженні державної політики. Відповідно нераціонально розподіляються та витрачаються кошти на фінансування заходів міграційної політики.

Іншим болючим питанням сьогодення України (навіть більше, ніж проблема біженців та нелегальних іммігрантів) є еміграція (постійна чи тимчасова). За позитивного ефекту від міграції у частині додаткового надходження коштів у країну, значимими є соціальна незахищеність українських громадян за кордоном. Соціального забезпечення домагаються тільки ті, хто потрапляє у найбільш благополучні країни.

Дослідження зовнішніх міграційних процесів в Україні ще не має координованого і системного характеру.

Згідно з висновками науковців, зазначеними у постанові НАН України від 10.04.2002 року №87 [6], міграційні процеси кінця XX ст. мали хвилеподібний характер: різке кількісне зростання міграційного потоку наприкінці 80-х – на початку 90-х років і далі поступове його зниження. На початку 90-х років імміграція в Україну перевищувала еміграцію. З 1990 по 1993 роки за рахунок зовнішньої міграції населення країни збільшилось на 565,4 тис. осіб. Але з 1994 по 2005 роки міграційні втрати населення становлять 669,4 тис. осіб. Загалом, за рахунок природного та міграційного скорочення протягом 1994-2004 років Україна втратила 3 млн. 227 тис. осіб.

На загал еміграцію можна класифікувати на стаціонарну еміграцію, легальну трудову та нелегальну трудову.

Стаціонарні еміграції – виїзд на постійне місце проживання. Має негативні наслідки у частині втрати найбільш активних та освічених осіб, цілих родин. Україна втрачає у деморозвитку, народжуваності, порушується оптимальне вікове співвідношення, відповідно зростає демографічне та економічне навантаження на осіб працездатного віку. Нищиться інтелектуальний потенціал нації. Запобігти втратам, зрегулювати стаціонарні еміграції можливо тільки створенням належних умов та рівня життя, забезпеченням відповідного благополуччя, тобто засобами непрямого регулювання у соціально-економічній площині. Потрібно продовжувати розвивати систему освіти із обов'язковою інтеграцією її у міжнародну освіту; сприяти розвитку міждержавних економічних відносин.

Офіційним джерелом інформації щодо легальної трудової міграції є форми статистичного обліку 1-ТМ "Звіт про чисельність та склад іноземців, які тимчасово працюють за кордоном", затверджені наказом Мінстату (нині Держкомстат) України від 30.05.1996 року №163.

Відомості про громадян України, котрі працюють за кордоном, подають комерційні бюро, агенції та інші організації, що провадять діяльність, пов'язану з працевлаштуванням громадян України за кордоном, і підприємства України, які уклали договори підряду із закордонними підприємствами, до органів служби зайнятості. Відповідні дані акумулюються у Державному центрі зайнятості, після чого передаються до Міністерства праці та соціальної політики України і Головного обчислювального центру Держкомстату.

Управління курортів та туризму кожної облдержадміністрації володіє інформацією про кількість туристичних поїздок громадян області. Однак дані щодо повернення громадян із цих поїздок відсутні. Облік громадян, що виїжджають, прикордонними службами також утруднений з огляду на відсутність реєстрації громадянства та постійного місця проживання особи, що перетинає кордон, і тому, що громадянин може повернутись в Україну через митницю іншої області.

Регулювання міграції у контексті оптимізації внутрішнього ринку найбільшою мірою зазнає впливу ринкових важелів. Однак тут роль держави полягає у запровадженні чіткого контролю за рухом трудових ресурсів шляхом статистичного обліку. Для запровадження ефективної системи обліку міграційних потоків необхідно:

- здійснити реорганізацію управлінських структур і міграційних служб, координацію дій всіх зацікавлених відомств та організацій щодо вдосконалення управління внутрішніми й зовнішніми трудовими міграційними потоками, запобігання прихованому вербуванню робочої сили, нелегальній міграції;
- вжити заходів щодо запобігання нелегального виїзду на роботу за кордон через туристичні агенції;
- запровадити обов'язкове страхування громадян України перед їхнім виїздом у трудові поїздки за кордон.

Разом з тим, регулювання внутрішніх міграцій потрібно здійснювати з урахуванням специфіки стану регіональних ринків праці непрямыми методами:

стимулюванням попиту на робочу силу, інвестиційною, житлово-кредитною політикою.

У будь-якому випадку питання міграцій повинні вирішуватись комплексно. Відокремлено проблему нелегальних біженців або захисту українських громадян вирішити неможливо. Міграційна політика обіймає усі напрями в'їзду-виїзду. Разом з тим, міграційна політика держави, як і будь-яка інша, повинна бути узгодженою з іншими заходами соціально-економічної політики. Адже власне негаразди соціально-економічного буття спонукають громадян шукати кращої долі у заробітчанстві.

Держави світу напрацювали певний досвід регулювання міграційних потоків, однак не завжди достатньо ефективний. Так, рекомендації та конвенції МОП, достатньо складні і заплутані, інколи входять у протиріччя із нормами Всесвітньої Торгової Організації. Остання, зрозуміло, має більшу вагу у питаннях впливів на світову громадськість та уряди країн. Тому навіть за умови повної ратифікації Україною усіх конвенцій МОП у площині регулювання міграцій це буде позитивним моментом, але недостатнім.

Регулювання міграції на державному рівні вимагає, зокрема, ратифікації усіх угод між урядами України і відповідних держав щодо взаємного працевлаштування громадян і про співробітництво у галузі трудової міграції та соціального захисту трудящих-мігрантів. Також, згідно із статтею 6 Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття", право на матеріальне забезпечення на випадок безробіття та соціальні послуги мають застраховані особи. У п. 3 цієї ж статті зазначено, що "громадяни України, які працюють за межами України та не застраховані у системі соціального страхування на випадок безробіття країни, в якій вони перебувають, мають право на забезпечення... за умови сплати страховику страхових внесків, якщо інше не передбачено міжнародним договором України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України" [1, с. 174]. Якщо особа мала певний трудовий стаж в Україні, а згодом легально працювала за кордоном, вона має право на матеріальне забезпечення за умови одноразової сплати страхових внесків за весь період праці за межами України. Однак у випадку нелегального працевлаштування за кордоном, особа виявляється, у разі настання безробіття, соціально незахищеною та позбавленою права на матеріальне забезпечення.

Отже, для вирішення проблем міграцій потрібно:

- привести законодавчу базу у відповідність до міжнародних стандартів шляхом прийняття необхідних актів, ратифікації міждержавних угод задля легалізації трудових міграцій, посилення соціального захисту українських громадян;
- розробити нову систему збору та узагальнення інформації щодо обсягів, термінів, напрямів трудової міграції;
- удосконалити процедуру надання ліцензій на провадження діяльності щодо надання туристичних послуг у частині посилення жорсткості та контролю за юридичними особами, що претендують на туристичний бізнес;
- запровадити практику участі представників консульств України у всіх справах, що стосуються дотримання прав та свобод українців за кордоном (у судових засіданнях у випадках притягнення до кримінальної відповідальності, оформлення документів за необхідності тощо);

- посилити PR-компанію щодо висвітлення та роз'яснення становища іноземних громадян за кордоном, щодо діяльності туристичних фірм, специфіки законодавства інших країн та міждержавного законодавства.

І, насамкінець, основний захід, який вирішить проблему впливу населення з України – це зростання економіки, й відповідно покращання рівня життя, підвищення добробуту, соціальної захищеності громадян, впевненості у завтрашньому дні.

Література

1. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття"// Відомості Верховної Ради. – 2000, № 22. – С. 171-197 с.
2. Петрова Т. Міграції населення як фактор пропозиції робочої сили на ринках праці України// Україна: аспекти праці. – 1997, № 6. – С. 42-44.
3. Сорос, Джордж. Джордж Сорос про глобалізацію. – К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2002. – 173 с.
4. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти. – Тернопіль: Лідер, 2002. – 52 с.
5. www.dialog.org.ua
6. www.ir.org.ua
7. www.kiev.rada.ua
8. www.ombudsman.kiev.ua
9. www.scnm.gov.ua
10. www.niss.gov.ua

УДК 336.22

Аспірі. С.Г. Шевченко¹ – НЛТУ України, м. Львів

ПОПИТ НА ГРОШІ В СТРУКТУРАХ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Досліджено і проаналізовано різні економічні теорії стосовно питання попиту на гроші. Висвітлено і зроблено порівняльну характеристику властивих кожній економічній течії поглядів на проблему грошового обігу.

Post-graduate S.G. Shevchenko – NUFWT of Ukraine, L'viv

Demand on a money in the structures of the economic systems

Economic theories are probed and analyzed in relation to the question of demand on a money. Comparative description of characteristic is reflected and done for each economic flows of looks to the problem of money circulation.

Питання попиту на гроші тривалий час лишалося на периферії досліджень українських учених порівняно з проблемами ринкових реформ та стабілізації економіки. Проте, подальший розвиток вимагає підпорядкування процесу формування попиту на гроші в Україні до стандартів, властивих сучасним ринковим економікам.

У переважній більшості економічних концепцій попит на гроші розглядається в контексті особливостей економічних систем, які:

- 1) вважаються апіорно стійкими і стан макроекономічної рівноваги яких досягається автоматично. Будь-яке порушення стану макроекономічної рівноваги є тимчасовим, а державне втручання – шкідливим і тільки погіршує економічну ситуацію (кількісна теорія, неокласична теорія, монетаризм та ліберальні концепції);

¹ Наук. керівник: доц. Я.В. Кульчицький, канд. екон. наук – НЛТУ України